

DİNİ ARAŞTIRMALAR
ve
KÜRESEL BARIŞ

- SEMPOZYUM -

- Cilt I -

17 - 18 MAYIS 2013
DEDEMAN HOTEL - KONYA

TÜRKİYE İMAM HATİPLİLER VAKFI YAYINLARI

Yayın No: 6

Kongre / Sempozyum / Toplantı: 1

DİNİ ARAŞTIRMALAR VE KÜRESEL BARIŞ

ISBN : 978-605-86221-4-2 (Takım)

ISBN : 978-605-86221-5-9 (1. cilt)

ISBN : 978-605-86221-6-6 (2. cilt)

Editörler:

Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar

Yrd. Doç. Dr. Necmeddin Güney

Yrd. Doç. Dr. Aytekin Şenzeybek

Sayfa düzeni/kapak:

Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar

Yrd. Doç. Dr. Necmeddin Güney

Baskı/cilt:

SEBAT OFSET MATBAACILIK

Fevzi Çakmak Mh. Hacı Bayram Cd. No: 57

Tel: +90 332 342 0153 Karatay-KONYA

sebat@sebat.com

KT.B.S.No: 16198 - Basım Tarihi: OCAK 2016

MÜSLÜMANLAR ARASINDA BARIŞI TEHDİT EDEN MEZHEP ÇATIŞMASININ TEMEL DİNAMİKLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Müslümanlar, kendi tarihinde şimdiye kadar yaşamadığı bir ölçekte dini, mezhebi ve etnik kimlikler arası bir çatışmaya doğru sürüklenmektedir. Bu durum yaşadıkları ülkelerdeki iç barışı ve sahip oldukları kültürel, tarihi, insani ve dini miraslarını tehdit etmekle kalmamakta aynı zamanda yerküredeki barışı ve insani kültür mirasını da tehdit eder duruma gelmeye başlamıştır. Ancak bu olumsuz ve tehlikeli gidişatın sorumlusu olarak sadece müslümanlara veya inandıkları din olan İslama yüklemek yanlış olacaktır. Siyasi, dini, tarihsel, toplumsal, ekonomik olmak üzere pek çok boyutu olan mezheplerarası çatışma eğilimini besleyen bazı iç dinamiklerin yanı sıra gözden kaçırılmaması gereken dış dinamikler de bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde toplumsal, dini ve siyasi hadiseleri veya olguları tek bir sebeple izah etmek mümkün değildir. Kimi kere bir sebep, bir çok zincirleme olaya sebep olabileceği gibi, kimi zaman da bir çok sebep, tek bir sonuç doğurabilir. Kimi kere de sebepler arasında o kadar karmaşık bir ilişki söz konusu olabilir ki, bu ilişkilerin açıklaması yıllar alabilir veya tarihin hakemliğine terkedilir. Müslümanlar arasındaki bu vakayı anlayabilmek için önce bunun iç ve dış dinamikleriyle analiz edilerek doğru teşhis konulması ve sonra sorunun tedavisi için öneriler geliştirmek daha uygun olacaktır. Bu tebliğimizde, bu sorun iç ve dış dinamikleri ile mezhepler arası çatışmayı müslümanlar arası hayırda yarışa ve dünya barışının kurulması ve kalıcı hale getirilmesinde İslamın katkısı konusunda bir rekabete dönüşmesi için neler yapılabileceği genel hatlarıyla analiz edilmeye çalışılacaktır.

GİRİŞ

Müslümanlar, tarihte eşi ve benzeri görülmemiş sosyal, siyasî ve ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Siyasî anlayış ve inanç farklılığı (teopolitik) temeline dayanan mezhepçilik ve mezhepçilik eksenli şiddet eylemleri, iç ve dış dinamikleri, pek çok yansımaları olan önemli hadiselerdir. Hemen yanibaşımızda Irak'ta ve Suriye'de; daha uzağımızda Hint alt kıtasında Pakistan ve Hindistan'da gün geçmiyor ki yazılı ve görsel medyada Şif-Sünnî kutuplaşmasını ve çatışmasını çağrıştıran haberler yer almasın. Bu marazî durum o kadar yaygınlaşmış görünüyor ki İslam coğrafyasındaki ülkelerin kralları, iktidar sahipleri ve -varsa- muhlafet partileri halk nezdindeki ve uluslar arası düzlemdeki meşruiyetlerini din, mezhep ya da etnisite eksenli dışlayıcı ve nefret aşıluyıcı siyasî politikalar

---

üzerinden sağlamaya çalışıyorlar. Öyleki son yüz yılda sömürgeci güçler tarafından oluşturulan yapay devletlerin despot yöneticileri, iktidarını sürdürebilmek için İslam'ın değerlerini, vatandaşların din ve vicdan özgürlüğünü, insan hak ve özgürlüklerini hiçe saymakta, kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutmakta, mezhep ya da etnisite üzerinden siyaset yapmakta, hukuku hiçe saymakta ve iktidarın kendilerine sağladığı yetkileri kötüye kullanmaktadırlar.

Müslümanlar arasındaki Şîf-Sünnî ya da Şîf-Selefi cepheleşmesinde Şîf cephenin liderliği ve hamiliğini İran; Sünnî-Selefi cepheninkini ise Suudi Arabistan üstlenmiş görünmektedir. Şöyleki İran, Hamaney, Sistani ve Nasrallah etrafında bir Şîf eksen veya Şîf hilal oluşturabilmek için tüm Şîfleri dini lider Hamaney etrafında toplamaya çalışırken; Suudi Arabistan da bir Sünnî-Selefi eksen veya Sünnî-Selefi hilal oluşturabilmek için Sünnî aşırı grupları Selefilik etrafında toplamaya çalışmaktadır. Şîf-Sünnî duyarlılığı uydu ve internet üzerinden görsel, sözlü ve yazılı olarak müslüman toplumların bütün katmanlarında o kadar yaygınlaştırılmakta ki mezhep eksenli kimlikler Şîf ve Sünnî kutuplaşması üzerinden yeniden inşa edilmektedir.

Müslümanlar arasında yaşanan bu ayrılıkçı (tefrikacı) söylemi doğru anlayabilmek için, önce bu vakanın doğru teşhis edilmesinde yarar vardır. Bu durum halkı müslüman ülkelerdeki ve coğrafyadaki barışı ve sahip olunan kültürel, tarihî, insanî ve dinî mirası tehdit etmekle kalmamış aynı zamanda yerküredeki barışı ve insanî kültür mirasını da tehdit eder duruma gelmiştir. İslam toplumlarında kökleri oldukça eskiye giden asabiyet, Şuûbîlik ve mezhepçiliğin iç dinamikleri olduğu gibi, İslam'dan ve Müslümanlardan kaynaklanmayan dış sebepleri de söz konusudur. Biz bu tebliğimizde bugün müslümanlar arasında gittikçe yayılan ve içinde çatışma potansiyelini barındıran genelde mezhepçiliğin, özelde bunun toplumsal ve siyasî düzlemde bir tezahürü olan Şîf-Sünnî çatışmasının mahiyetini, sebeplerini, kendine özgü iç ve dış dinamiklerini ve de İslam dünyasının daha küçük parçalara bölünmesine, maddî ve manevî gücünün heba olmasına sebep olacak, tüm müslümanları içine alacak geniş ölçekli muhtemel bir Şîf-Sünnî çatışmasının nasıl engellenebileceğini analiz etmeye çalışacağız.

A. MEZHEP OLGUSU NEDİR?

İslam düşüncesinde ortaya çıkan mezhepler, "dinî ve siyasî amaçlarla vücut bulmuş şahıslar veya fikirler etrafındaki zümreleşmelerdir." Dolayısıyla dinî-politik hareketler olan mezhepler, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumlaşması sonucu ortaya çıkan dinî nitelikli beşeri oluşumlar olup dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili siyasi-itikadi veya fikhî-ameli teza-hürlerdir. Dilimizde, gerek siyasî ve itikadî, gerekse fikhî ekollerin tümüne mezhep adı kullanılır.

İnsanlar arasındaki görüş farklılıkları ve ayrılıkları, tabii, psikolojik, tarihsel, dini ve sosyolojik bir vakıadır. Mezhepleşme, her dinin tarihinde yaşanan bir olgudur, dinin özünü teşkil etmez. Hangi dönemde ortaya çıkmış

---

olursa olsun, mezheplerin içinde yaşadıkları gerçeklikle sıkı ilişkileri vardır. Onların varlığı, dinî bir zorunluluk veya ilahî bir takdir olmayıp insanlardaki akletme, düşünme, sorgulama ve olaylara farklı bakabilme ve farklı çözümler üretebilmenin tabii bir sonucudur. Mezhepler, kendilerini dinle meşru-laştırsalar da, beşerî, toplumsal, siyasî ve dinî boyutları olan bir olgudur. Bu sebeple inanç, ahlak ibadet, hukuk ve siyaset alanlarında Müslümanların karşı karşıya bulunduğu problemlerle ilgili ürettikleri çözümler, kavramsal-laştırmalar, örgütlenme biçimleri, zaman ve mekandan bağımsız değildir. Bu yapılar, içinde buldukları gerçekliğe bağlı olarak gelişmekte veya değişmektedirler. Zamanla mezhepler, yayıldığı coğrafyanın toplumsal, etnik kimliği, kültürü ve coğrafyasıyla bütünleşmektedir. Hatta giderek etnik kültürel kimliğin bir dili haline gelmektedir.¹

Hiç bir mezhep veya din anlayışı, mutlak doğru veya mutlak yanlış değildir. Her mezhep için kendi fikirleri doğru, başkalarınınkini ise yanlıştır. Ancak onların doğru gördüğü fikirleri, başkalarına göre yanlıştır. O halde insanlar, içinde buldukları ortama göre, bilgi birikimlerine göre, Kur'ân'ın öngördüğü istikâmette İslâm'ı anlamaya ve yaşamaya çalışmak durumundadırlar. Beşerî nitelik taşıyan bütün olgu ve oluşumlar, tabiatı gereği, her türlü tahlil ve tenkide açık olacağı için, her ne sebeple olursa olsun, dinin anlaşılma biçimlerinin din gibi mütalaa edilmesi, geleneğin din haline getirilmesi, dinin etkinlik alanının daraltılması anlamına gelecektir. Bu durum, din anlayışının geçmişe göre şekillenmesine yol açacağı için, İslâm'ın evreselliği ile bağdaşmayacaktır.

Mezhepler, tarihsel süreçte varlığını devam ettirebilmek ve etki alanlarını genişletebilmek için, bir taraftan diğer mezheplere düşmanlık ve nefret üzerinden kimliklerini yeniden kurarken, diğer taraftan kendi inancına tarihte yer açmak için, geçmişi adeta yeniden inşa etmişlerdir. Böylece geçmiş, yaşanan bir tarih olmaktan çıkıp “yorumların tarihi”ne dönüşmüştür. Belli olaylar, tarihsel şahsiyetler, soy ve sülaleler, tarih ve mekanlar, kitaplar ve fikirler daha öncekinden farklı bir şekilde algılanmaya başlanmış, hatta kutsallaştırılmışlardır. Daha önce yaşanan travmalar, toplumsal ve siyasal bilinçte nesilden nesile aktarılmakla kalmamış karşıtlık üzerinden üretilen farklılıklar ve dinileştirilen semboller, inanç ve ibadetin parçası yapılmıştır. Süreç içerisinde mezhepler Müslümanlar arasında iletişim dilini güçlendirecek uzlaşmacı bir din dili geliştirmek yerine yeni sorunlar üreten çatışmacı ve nefret aşıl原因an siyasî bir dil üretmişlerdir.

Fikrî çeşitliliğin ve zenginliğin bir tezahürü olması beklenen mezhepler,

---

¹ Subaşı, sosyolojik açıdan bu süreci şu şekilde değerlendirmektedir: “ (Mezhepler) kendi yaşadığı coğrafyanın sosyolojisine, etnik kimliğine, kültürüne bir şekilde yapışmış, bir şekilde o coğrafyanın gerçekliği ile bütünleşmiş mezhep anlayışı giderek etnik kültürel kimliğin dili olmaya başlıyor. Ve bir bakıyorsunuz orada, o coğrafyada söz konusu olan taraflardan birini değerlendirdiğinizde, o tarafın kültürü, kimliği, din, mezhebi birdenbire onun yapışık karakteri hâline geliyor ve siz onunla bir tartışmaya girdiğinizde kimliğiyle, kültürüyle, diniyle ve mezhebiyle bir anlamda karşı karşıya gelmiş oluyorsunuz.” “Dr.Necdet Subaşı İle Mezhepler Üzerine Söyleşi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 277(2014), s. 31, (s. 28-31).

---

zamanla asıl varlık gayeleri olan hayatın çeşitli alanlarında karşılaşılan sorunlarla ilgili farklı çözümler üretmek yerine, fikir özgürlüğünün önünde bir engel oluşturmaya başlamışlardır. Geçmişte belli bir dönemde yaşanan tarihsel ve siyasî tecrübeyi ve bunun ürünü olan bakış açılarını, bütün dönemler için değişmez ilkelere veya tabulara dönüştürmüşlerdir. Mezheplerin mutlak doğruluk iddiaları, kişilere ve toplumlara şekil verme, onların inançlarını düzeltme veya bidatleri yok etme adı altında insanî müktesebatı tahrip etmekle sonuçlanmıştır. Mezhep kimliğinin etnik ve siyasî kimlikle kaynaşması, mezhepler arası kutuplaşmayı ve çatışmayı artırmıştır. Bu süreçte iki kutuptan birisinde yer almayan diğer mezhepler veya bu ikisinden koparak tamamen farklılaşmış, daha önce gulât (aşırılar/sapıklar) olarak görülen alt gruplar, taraf olmak ve bu çatışmanın bir parçası olmak zorunda kalmışlardır. Böylece Müslümanlar arasındaki farklılık ve zenginlikler yerini birbiriyle mücadele eden ve zaman zaman çatışan iki ayrı cepheleşmeye terk etmiştir.

B. MEZHEP KUTUPLAŞMASINA YAKLAŞIM SORUNU

Günümüzde müslüman toplumların Orta Doğu'da ve diğer coğrafyalarda yaşadıkları şiddet eylemleri, iç çatışmalar ve savaşlar, bazı araştırmacılar tarafından Kur'an'la veya Hz. Peygamber'in mesajıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak giderek şiddeti artan mezhep çatışmaları bütün boyutlarıyla incelendiğinde, onların doğrudan doğruya Kur'an ve Peygamber'in ortaya koyduğu örneklikten kaynaklanmadığı, karşılıklı şiddetin bu iki kaynaktan veya tarihsel tecrübeden seçilen örneklerle meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu olumsuz ve tehlikeli gidişatın faturasını İslam'ın kendisine veya onun peygamberine yüklemek yanlış olacaktır.

Orta Doğu'da ve İslam dünyasında toplum mühendisliğine soyunan ve algı yönetimi ile gelişmeleri yönlendirmek isteyen bir kısım araştırmacılar ise, müslümanlar arasında meydana gelen diğer olayları da, hiç alakası olmadığı halde mezhep olgusu veya mezhepçilik üzerinden okumaya ve bu çatışmaları mezhep eksenine kaydırmaya çalışmaktadırlar. Diğer taraftan Müslümanlar arasında mezhep çatışmalarını canlı tutacak, derinleştirecek ve kalıcılaştıracak türden bazı kavramların gerek araştırmacılarca gerekse siyasiler tarafından sıklıkla kullanılmaya başlandığına şahit olmaktayız. Örneğin "Şiî uyanış", "Şiî hilal", Sünnî uyanış", "Sünnî hilal", "Şiî eksen", "Sünnî eksen", "Sünnî Fundamentalizm", "Hizbullah" ve "Hizbu's-Şeytan", "Mehdinin ordusu" ve benzeri kavramlar bunların başında gelmektedir. Ancak coğrafya, tarihsel yapı, toplumsal gerçeklik ve siyasî kurumlarla bağlantısı olan mezhepçilik ve onunla ilişkilendirilen çatışma olgusunu, sadece mezheple ilgili bir olgu olarak görmek veya "belli bir din anlayışının mutlak hakikat olarak benimsenerek diğer anlayışlara yaşama hakkı tanınmaması" diye tanımlanabilecek mezhepçiliğe bağlamak indirgemeci bir yaklaşım olur. Çünkü sosyal bilimlerde toplumsal, dinî ve siyasî hadiseleri veya olguları tek bir sebeple izah etmek doğru değildir. Kimi kere bir sebep, bir çok zincirleme olaya sebep olabileceği gibi, kimi zaman da bir çok sebep,

---

tek bir sonuç doğurabilir. Hatta bazen sebepler arasında o kadar karmaşık bir ilişki söz konusu olabilir ki, bu ilişkilerin açıklaması yıllar alabilir veya tarihin hakemliğine terkedilebilir.

C. MEZHEP KUTUPLAŞMASININ TARİHSEL SEYRİ

İslam dünyasındaki iç savaşlar ve mezhep merkezli çatışmalar İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanlar arasında yaşanan siyasî ve toplumsal hadiselerle ilişkilendirilmektedir. Ancak bunlar, mezhep merkezli çatışmalar olmayıp, din-siyaset ilişkisi, bir başka deyişle iktidarların siyaseti kendilerini meşrulaştırmak için kullanmalarından kaynaklanan çatışmalardır. Cemel-Siffin ve Kerbela olayları ve bunların sonucunda Emevilerin saltanatı, bu süreçte iktidar mücadelesi etrafında yaşanan en önemli olaylardan bazılarıdır. Bu siyasî rekabet, Kureys'in iki büyük kabilesi arasında Emevî-Haşimî, Emevî-Abbâsî ve daha sonra Abbâsî-Talibî kutuplaşması ile sonuçlanmıştır.

Haz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşması sonucu, Emevilerin iktidara gelişiyle birlikte Müslümanlar, genel olarak Muaviye'nin iktidarını tanımış ve hicri 41. yıla Cemaat yılı adı verilmiştir. Muaviye'nin ölümünden önce oğlu Yezid için beyat alarak iktidarını saltanata çevirmesi büyük huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu hadiseler, Şîi-Sünnî ilişkileri açısından bakıldığında, henüz bu iki mezhebin oluşmadığı bir dönemde Arap kabileleri arasındaki iktidar mücadelesinin tezahürleridir.

I./VII. Asırda Müslüman toplumda siyasî düzlemde Cemaat ile ondan ayrılan Ehl-i furkat arasında ve daha sonra itikadî-fikrî düzeyde Ehl-i Bid'at (Mürchie, Mutezile, Sebeyye, Gulat Şiası) ve Ehl-i Sünnet arasında bir çeşit kutuplaşma vardı. Ancak bu, Sünnilik ve Şîilik kutuplaşması değildi. Bu iki mezhep arasındaki ilk kutuplaşmanın izlerinin, ancak 235-333/850-945 yılları arasında Şîi ve Sünnî cephede yaşanan gelişmelerde aranması gerekir. 235/850'den sonraki yıllarda Şîilik, İmamiyye hem kendi içerisinde hem de İsmaili ve Zeydi zümreler olarak "derin bir şekilde bölünmüş bir manzara arzeder."² Ancak Hasan el-Askerî'nin ölümünden yaklaşık yarım asır sonra, ona uyanlar ve mutedil Şîiler, bir tek İmamiyye fırkası etrafında toplanmaya başlamışlardır. Watt'ın da tespit ettiği gibi, "Sünniliğin hakimiyet mevkiinde edilişi Şîiliğin yeniden teşkilatlanmasına yol açtı. Böylece İmâmiyye Şîiliği, ilk defa, sonradan kabul ettiği hüviyete büründü. Burada bir bakıma bir zıtlığın doğuşu söz konusudur; fakat Sünnî kutbu, Şîi kutbundan çok daha önemlidir. ... (Kutuplaşma) İmâmiyyenin 287/900 dolaylarında yeniden tanzîminin, mutedil Şîilerin kendilerinin farkına varmalarını ve belki de Sünnîlerin her geçen gün artan kendi varlıklarının farkına varış ameliyesine" yardım etti.³ Bu süreçte İsmâililer, Fâtımî hânedanı sayesinde, merkezi Tunus'ta bulunan bir devlet kurarken Karmatîler (Karâmita), merkezi

---

² W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesi'nin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fırlı, Umran Yaylıları, Birinci Baskı, Ankara 1981, s. 339.

³ Watt, *İslam Düşüncesi'nin Teşekkül Devri*, s. 317.

Bahreyn de olan başka bir devlet kurdular.”⁴ Zeydîler ise, Kızıl Deniz’in güney bölgesinde ve Yemen’de iki ayrı Alevî-Zeydî devleti/emirliği kurdular. Yemen’de ve Mısır’da İsmaililiğin devletleşmesi süreci, Zeydilik içindeki gelişmeler ve Büveyhilerin Abbasî iktidarında önemli bir güç kazanması, ilk Şîf-Sünnî kutuplaşmasını başlattı.

Müslümanlar arasında Şîf-Sünnî kutuplaşması, Safevi Devleti’nin 1501’de kurulması ve yönetimi altındakileri Şîfleştirmesiyle şiddetlenmeye başladı. Safevî devleti, Şîfliğin; Osmanlı devleti Sünniliğin hamisi oldu. Aslında bu iki devlet arasındaki siyasî rekabet, mezhep kimliği üzerinden meşrulaştırılmaya çalışıldı. Bir devletin, siyasî ideolojisini ve etnik kimliğini mezhebî kimliği ile birleştirmesi mezhepler arası çatışmayı alevlendirmekte; devletler arası siyasî rekabeti çatışmalara dönüştürebilmektedir. Irak’taki Necef, Kerbela, Kazımıyye ve Samerra gibi Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Musa Kazım ve Hasan el-Askeri gibi İmamların makberelerinin bulunduğu ve atebât olarak isimlendirilen şehirler, Safeviler ve Osmanlılar arasındaki siyasî rekabette son derece önemli bir yer işgal etti. Çünkü “Şîf dünyanın liderliğini üstlenmesi ve atebât’ı sahiplenme duygusu” bu süreçte önemli bir değişken olarak rol oynadı. Safa’nın vurguladığı gibi, “atebat’a olan populer ve akabinde de siyasî yöneliş” asla hafife alınacak bir nokta değil. ... Atebat, Şîflerin inançlarının, tarihlerinin, kültürlerinin, edebiyatlarının, mimarilerinin vs. merkezi olmuştur. ... Sınır ötesinden bölgeye göç ve iskan hareketleri ve bu suretle de İran’ın buraları ele geçirme teşebbüsleri Osmanlı otoritelerini daima endişelendirmiştir.”⁵ Buranın idaresini ele geçirmek, Şîf-Sünnî kutuplaşmasında galibiyet anlamına gelmektedir.

İran şahı Nadir Şah döneminde bu Şîf-Sünnî kutuplaşmasına son vermek için Şîf ulema ile Sünnî ulema arasında ittifak arayışları olmuş ancak klasik kaynaklarında birbirleri ile ilgili önyargılar ve düşmanca tavırlar dolayısıyla beklenen sonuç alınamamıştır. Çünkü Şîf ve Sünnî ulema, geçmişte yazılan kitaplar ve fetvalarla oluşan siyasî ve mezhebî bellekle hareket etmişlerdir.⁶

---

⁴ Watt, İslam Düşüncesi’nin Teşekkül Devri, s. 339.

⁵ İsmail Safa Üstün, “İran ve Irak Coğrafyalarının Tarihi Bağları ve Amerika’nın İstilasası Sonrası Durum”, *Tarih Bilinci*, (Ortadoğu Özel Sayısı), sayı: 13-14, s. 208 (s.207-211)

⁶ Bu görüşmelerde Şîf Molla Başı ile Sünnî Bahru’l-İlim lakaplı Hadi Hoca arasında yaşanan bir diyalog, iki tarafın birbiri ile ilgili algısını anlamak açısından oldukça önemlidir:

-Şayet biz bunları (Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ı) kabul edersek, bizi İslâmî fırkalardan sayar mısınız?

-Bahru’l-İlim bir müddet sustu, sonra cevap verdi:

Ebu Bekir ve Ömer’e dil uzatmak küfürdür.

-Biz Ebu Bekir ve Ömer’e dil uzatmaktan vaz geçtik ve daha bahsedilen şu şu şartları kabul ettik. Şimdi sen bizi İslâmî fırkalardan mı sayıyorsun, yoksa kâfir olduğumuza mı hükmediyorsun?

-Bahru’l-İlim bir miktar sükut etti ve yine aynı sözleri söyledi:

Ebu Bekir ve Ömer’e lânet etmek küfürdür.

-Bundan vaz geçmedik mi?

-Neden vaz geçtiniz?

-Şundan şundan vaz geçtik... Bu durumda bizi İslâmî fırkalardan kabul ediyor musunuz?

-İki şeyhayni lanetlemek küfürdür!...

Bu anlaşma gereği ortak bir Cuma namazı kılınması kararlaştırıldı. Bir Şîf Molla, hutbe okudu ve Cuma namazı kıldırdı. Kerbelalı Şîf bir hatîb hutbeye çıktı. Allah'a hamd ve Peygamber'e salat ve selam getirdikten sonra şöyle dedi:

"Hiç şüphesiz Peygamber'den sonra ilk halife olan Ebu Bekr Sıddîk'a ve her zaman gerçeği ve iyiyi söyleyen, efendimiz ikinci halife Ömer b. Hattab'a salat ve selam olsun." Süveydî, hatibin Arapça'da üstad olduğu halde, ancak derin bilgi sahiplerinin farkına varabilecekleri bir kurnazlıkla, "Ömer" kelimesinin "râ" harfini esre okumasını şiddetle şu şekilde eleştirir: "Ömer" kelimesinin gayr-i munsarif olması (burada esre okunmaması), "adalet ve marîfet" sebebiyledir. Bu aşağılık herif, Ömer'de adalet ve marîfet olmadığını hissettirmek için kelimeyi munsarif okudu. Allah böyle hatibin boynunu altında koysun; rezil u rûsvay etsin; dünyada ve ukbada zilletten kurtulmasın!"⁷

Yukarıda zikredilen iki olay her iki kesimin yazılı ve sözlü kaynak yoluyla belirlenen kültürel belleğin ne kadar tesirinde kaldığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla bugün de, Şîf ve Sünnî din eğitiminde bu klasik kaynaklar okutulmaya devam etmektedir. Böyle olduğu sürece ve bu çatışmacı kültürel bellek aktarılmaya devam ettiği sürece, Şîf-Sünnî kutuplaşması çatışma eğilimini kendi içinde hep barındıracaktır.

İran İslam devriminin ardında seksenli ve doksanlı yıllarda Lübnan'daki gelişmeler ve Irak'ın işgalinin ardından Şîilerin iktidara gelişi, bölgede Sünnî bilinçlenme ve mezhebî kimliklerin yeniden inşasına sebep olmuştur. Şîilik ve Sünnî farkındalık, iktidarların el değiştirmesinde güç çatışmasına dönüşmüştür. Bu farkındalık, bazen Arap-İran veya Türk-Fars siyasi rekabeti ya da uluslar arası siyaseti ile farklı bir gelişme seyretmektedir.

Safevi mirasını devralan İran'ın, "İran İslam devrimi"nden sonra resmî mezhep olarak benimsediği Caferiliği (İmamiyye'nin fıkıh mezhebi) Anayasa'da güvence altına alması, Şîiliği hem İran'da hem de Şîi nüfusa sahip ülkelerde daha da güçlendirmiştir. Ayrıca bu sürecin sonucunda Şîi bir

---

(Süveydî): Aslında Bahru'l-İlm'in anlatmak istediği şu idi: Bu iki şeyhi lanetleyenlerin tevbesi, Hanefî mezhebine göre makbul değildir ve bu Şîilerden daha önce lânet sâdir olmuştur. Dolayısıyla şimdi dil uzatmaktan vazgeçmeleri kendilerine fayda vermez.

-Afgan Müftüsü Molla Hamza:

Ey Bahru'l-İlm, dedi bunlardan (Şîilerden) daha önce lânet sâdir olduğuna dair delilin var mı?

-Hayır, dedi Bahru'l-İlm...

-Artık bundan sonra da kendilerinden böyle bir şey vaki olmayacağına dair taahhüt verdiler. Şu halde, ne diye onları İslamî fırkalardan saymazsın?

-Madem ki öyle, dedi Hâdi Hoca, o halde onlar müslümandırlar; bizim lehimize olan onların da lehine; bizim aleyhimize olan onların da aleyhine...

Bu sözler üzerine hepsi ayağa kalktılar; el sıkıştılar ve birbirlerine "Aramıza hoş geldin kardeşim!" dediler. Her üç grup da bir nokta üzerinde anlaşmalarına (buna uymayı) kabul ve taahhüt ettiklerine beni şahit tuttular." (Bkz.:Ebû'l-Berekât es-Süveydî, "Sünnî-Şîi İttifakına Doğru", Çev. Mustafa Çağrıncı (Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlimi GİRİŞ*, Damla yayınları, İstanbul 1981) adlı kitap içerisinde, s. 339-340 (ss. 316-349)).

⁷Ebû'l-Berekât es-Süveydî, "Sünnî-Şîi İttifakına Doğru", s. 346.

---

devlet haline gelen İran, Nusayrılık, Dürzilik, İsmaililik ve Zeydilik gibi Şîilikten neşet eden alt gurupları, Şîilik üst kimliği altında birleştirmeyi bir politika olarak benimsemiştir. Aslında bu üst kimlik Onikiimamiye Şîiliğidir. İran, daha önce sapık olarak nitelediği bazı aşırı Şîî grupları kendi cephesine dahil etmesi, hatta devrim ihracı adı altında Şîiliği yaymaya çalışması Orta Doğu'nun siyasî ve toplumsal yapısında önemli değişimlere sebep olmuştur.

Irak, Lübnan ve Suriye başta olmak üzere bölgede meydana gelen etnik ya da mezhep merkezli hadiselerde, “Şia’daki köklü ve etkili muhalefet kültürü”nün rolünü dikkatlerden kaçırmamak gerekir.⁸ Lübnan’da Hizbullah’ın kuruluşu, bölgede iktidarda söz sahip olmaya çalışan Şîî muhalefetin siyasette aktör haline gelmesi ve bu hareketlerin İran dinî rehberliğine bağlı veya onu örnek alan Şîî bir hüviyet kazanması bunun en önemli göstergesidir. Her ne kadar Amerika ve batılı güçler, bölgede İran modeline karşı Sistanî liderliğinde ılımlı bir Şîilik modeli üretmeye çalışsa da, İran dinî rehberliği bölgedeki Şîîler üzerindeki etkisini gittikçe artırmaktadır. İran, bütün Şîîleri kendi etrafına toplayabildiği ölçüde, Şia içerisindeki farklı renkler kaybolacak ve Şîilik tektipleşme sürecine girecektir. Şîilik tektipleştikçe, Şîî cephe güçlenecek, güçlendiği ölçüde karşısında Şîî aleyhtarlığı üzerinde kurulu Sünnî bir kimliğin doğmasını tetikleyecektir. Bu da Şîî-Sünnî kutuplaşmasını çatışmaya açık hale getirecektir. Ayrıca Şîiliğin İran dış siyasetiyle aynileşmesi, Şîiliğe siyasî, toplumsal, etnik ve uluslar arası yeni boyutlar kazandırmakla kalmamış mezhebî kimliklerin uluslar arası siyasî ve maddî çıkarların aracı olarak devreye sokulmasına sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle İran’ın gulât-ı Şia’yı kendi cephesine katmasıyla, Şîilik İran’ın dış politikasının geçmiştekinden daha önemli bir paradigması haline gelmiştir.

D. MEZHEP KUTUPLAŞMASININ İÇ DİNAMİKLERİ

İslam dünyasında geçmişte ve günümüzde yaşanan mezhep kutuplaşması çok boyutlu karmaşık bir olgu olup, onun kendi yapısından ve müslümanlardan kaynaklanan pek çok iç dinamiği bulunmaktadır. Biz bunlardan sadece bir kısmını analiz edeceğiz.

1. Seçilmişlik Psikolojisi

Mezhepler tarihsel süreçte kendilerine “kurtuluşa erecek fırka olma” veya “Allah tarafından seçilmişlik” şeklinde özel bir misyon biçmişlerdir. Zaman zaman dinin gerçek sahibi imiş gibi hareket ederek, kendileri gibi düşünmeyen, inanmayan veya yaşamayanları çeşitli gerekçelerle tekfir ederek onların canlarını, mallarını ve ırzlarını helal görmeye kalkışmışlardır.

“Seçilmişlik psikolojisi” ile hareket eden mezhepler, potansiyel olarak kutuplaşma ve çatışma eğilimini kendi içerisinde hep barındırmıştır. Bu

---

⁸ Üstün, “İran ve Irak Coğrafyalarının Tarihi Bağları ve Amerika’nın İstilasası Sonrası Durum”, *Tarih Bilinci*, (Ortadoğu Özel Sayısı), sayı: 13-14, s. 207.

---

durum, çatışmaya uygun siyasî ve toplumsal zemin bulunduğu, aktif hale gelmiştir. Mezheplerin kendilerini İslam'ın temsilcisi görmeleri, kendileri gibi düşünmeyen ve inananları dışlamaya ve onlara hayat hakkı tanınamaya sebep olmuştur. Mezhebî ayrılık, etnik ve kabilecilik çatışmasına denk düştüğünde veya onların yapışık kimliği haline geldiğinde daha yıkıcı ve tehlikeli bir hal almıştır.

Mezhepler, kendilerini ilk dönemlerle irtibatlandırmak suretiyle, görüşlerine ve uygulamalarına haklılık kazandırmaya çalışmaktadırlar. Hz. Peygamberden aktarılan rivayetlerle, "seçilmişlik görevini" güçlendirmeyi ve diğerlerini yine aynı peygamberden aktarılan rivayetlerle aşağılamayı sürdürmüşlerdir. Öyle ki mezhepler, din yerine konulmuş; din ile ilgili yorum farklılıkları ise din gibi algılanır olmuştur. İslam'ın diğer dinlerle ve fikrî sistemlerle olan mücadelesi yerini mezhepler arası mücadeleye ve çatışmaya bırakmıştır.

2. Mezhebî Literatürdeki Tekfir Söylemi

Sünnî ve Şîî edebiyat, birbirini suçlayıcı, küçük düşürücü ve tekfire varan bilgilerle doludur. Özellikle Hadis Taraftarlarının edebiyatı Mürcie, Mutezile, Havaric ve Şia ile ilgili dışlayıcı, aşağılayıcı ve diğerlerine hayat hakkı tanımayan tekfir söylemi ile doludur. Her iki mezhebin alimleri, diğerlerini sakıncalı görmekte, sicili bozuk (bidatçi, sapık veya kafir) bulmakta, kendi lehlerinde olmadıkça onların rivayet ve görüşlerine yer vermemektedirler. Örneğin Eşarî gelenek içerisinde yer alan, fakat Hadis Taraftarları'nın gibi davranan Abdulkahir el-Bağdadî, Ehl-i Sünnet dışındaki İmamiyye Şia'sını, Mutezile ve onların alt gruplarını ve gulat-ı Şia'yı tekfir etmiş, "sapık ve zındıklar", "ümmetin Mecusileri veya Hıristiyanları" olarak görmüş, " bize göre onların ne cenaze namazını kılmak ne de arkalarında namaza durmak caizdir." hükmünü vermiştir.⁹ Üstelik kendisine ait bu görüşü bütün Ehl-i Sünnet'in görüşü olarak sunmuştur.

Şîî edebiyata gelince, o da Şîî olmayanlarla ilgili aynı tekfir söylemiyle doludur. Örneğin "Her hangi bir imama tabi olmadan ölen kimsenin Cahiliyye ölümü üzere ölü." şeklindeki bir rivayet, ilk dönem Şîî literatürde ittifakla nakledilir.¹⁰ Bazı rivayetlerde "Cahiliyye" ölümünü açıklayıcı nitelikte "küfür, nifak ve dalalet ölümü ile ölü" şeklinde ilaveler yer alır. Hatta 4./10. asır Şîî alimlerinden İbn Zeyneb en-Nu'mânî'ye göre, Hz. Ali'yi kabul eden, fakat ondan sonraki imamlardan birini inkar eden, Muhammed'e inanıp İsa'yı inkar eden ve İsa'yı kabul edip Muhammed'i inkar eden gibidir. Bununla da kalmaz ve bu rivayetle ilgili şöyle bir uyarıda bulunur: " Bu hadisi

---

⁹ Bkz.: Abdulkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arındaki Farklar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 283.

¹⁰ Bkz.: Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin Ali b. Hüseyin İbn Babuya el-Kummî (öl. 329), *el-İmâme ve't-Tabsıra mine'l-Hayra*, Daru'l-Murtaza, Beyrut 1985, s. 82-83; Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbn Babuya el-Kummî Şeyh Sadûk (381/991), *Risâletu'l-İtikadâtü'l-İmâmiyye (Şîî-İmâmiyye'nin İnânc Esasları)*, Önsöz ve Notlarla Çev.: Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1978, s. 111; Muhammed b. İbrahim en-Nu'mânî İbn Ebî Zeyneb (4./10.), *Kitâbu'l-Ğaybe*, Thk.: Ali Ekber Gıffarî, Mektebetü's-Sadûk, Tahran trz., s. 127-136.

---

okuyan ve bu kitabın kendisine ulaşan kişi, imamlardan birisini inkar etmekten uzak dursun, yoksa Muhammed veya İsa'nın nübüvvetini inkar edenin durumuna düşmekle (s.aleyhima) kendi nefisini helak eder."¹¹

Şîf alimlerden Şeyh Sadûk da, "İnanıyoruz ki, yeryüzü, Allah'ın yaratıkları için hüccetinden, yani açık (zâhir) veya gizli (hafî) ve belirsiz (mağmûr) bir imamdan mahrum olamaz."¹² şeklindeki Şîf fikrinden hareketle Ali'nin imametini inkarı peygamberin nübüvvetini ve Allah'ın Rabliğini inkarla eşdeğer görür ve görüşünü desteklemek için şu rivayeti aktarır: "Ve Allah'ın salât ve selâmı ona olsun, nebî şöyle söylemiştir: "Benden sonra Ali'nin (a.s.) imâm oduğunu inkâr eden, benim peygamberliğimi inkar eder ve benim peygamberliğimi inkar eden de Allah'ın Rabb oluşunu inkâr etmiş olur."¹³ Bu inanç onları İmamların emir ve nehiyelerini peygamber ve Allah'ın emir ve yasaklarıyla aynı görmeye sevk etmiştir. Şeyh Sadûk bu rivayeti tekfir zihniyeti doğrultusunda şöyle açıklamıştır: " Onları (İmamları) sevmek imân; onlardan nefret küfürdür. Onların buyruğu Allah'ın emri; yasakları da Allah'ın nehididir. Onlara itâat Allah'a itâat; onlara itâatsizlik Allah'a karşı gelme; onların dostları Allah'ın dostu (Velî) ve düşmanları da Allah'ın düşmanlarıdır."¹⁴ Diğer taraftan Şîf kültürde, yaşanan güven sorunundan dolayı, bir Sünnîye karşı takiyye yapmak vaciptir. Bu anlayış, "Dinimiz takiyyedir." şeklinde formüle edilmiştir.

3. Mutlak Hakikati Temsil İddiası

Mezhep önderlerinin veya mensuplarının "mutlak hakikat"i tekellerine alma teşebbüsleri ve "İslam'ı tek bir mezhebe indirgeme" girişimleri, İslam'ı anlama, açıklama ve yaşama şeklindeki misyonlarına büyük zarar vermiştir. Hatta bu tutum İslam ve onun kitabını araç, mezhepler ise amaç haline getirilmiştir. Böylece mezhepler arasındaki ilişkiler, siyasî ve fikrî muhalefet olmaktan çıkmış Müslümanlar arasında kin, nefret ve intikamı besleyen bir kaynağa dönüşmüştür. İslam; inanç, ahlak, ibadet ve evrensel değerleriyle bir bütünlük içerisinde algılanmamış, mezheplerin dar kalıplarına hapsedilmiştir. Halbuki İslam'ın tarihi, mezheplerin tarihinden ibaret değildir. Siyasî ve itikadî mezhepler ile fıkıh mezhepleri yokken kurumsallaşmış bir İslam vardı. İslam'ın inanç, ahlak, ibadet ve muamelat kısımları, Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte genel hatlarıyla oluşmuş ve yaşanabilir bir modele kavuşmuştu.

Mezhepler, başlangıçta kendi mensuplarının karşılaştığı siyasî, toplumsal ve dinî sorunlarıyla ilgili çözüm üretmek için çaba gösterdiler. Ancak

---

¹¹ İbn Ebî Zeyneb en-Nu'mânî (4./10.), *Kitâbu'l-Gaybe*, s.112.

¹² İbn Babuya el-Kummî (381/991), *Risâletu'l-İ'tikadâtî'l-İmâmîyye (Şîh-İmâmîyye'nin İnanç Esasları)*, s. 110; İbn Ebî Zeyneb en-Nu'mânî (4./10.), *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 136-139. Bu konudaki rivayetler hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh es-Saffâr (290/), *Besâiru'd-Derecât el-Kübrâ Min Fedâilî Âli Muhammed (a.)*, Menşûrâtü'l-A'lemî, Tahran 1374, s. 504-507.

¹³ İbn Babuya el-Kummî (381/991), *Risâletu'l-İ'tikadâtî'l-İmâmîyye (Şîh-İmâmîyye'nin İnanç Esasları)*, s. 110.

¹⁴ İbn Babuya el-Kummî (381/991), *Risâletu'l-İ'tikadâtî'l-İmâmîyye (Şîh-İmâmîyye'nin İnanç Esasları)*,s. 122.

---

daha sonraki kuşaklar, İslam'ın bu tarihsel gerçekliğini, mezhepçiliğe kurban ettiler. Örneğin İmameti Hz. Ali ve soyuna ait gören Şîfler, onlara olan aşırı bağlılıkları ve Amme (Sünniler) olarak gördükleri kesimlerden farklılaşmak amacıyla Hz. Ali'nin velayetini "Eşhedü enne aliyyen veliyullah" şeklinde şahadet kelimesine ve ezana ilave ettiler. Sünniler de, dört halifenin göreve gelmedeki tarihsel sırasını fazilet sırası olarak görerek bu sırada değişiklik yapmayı veya birini diğerinden daha fazla sevmeyi bidatçilik olarak kabul ettiler.

4. Kur'an İle Bağların Koparılması veya Kur'an'ın Görüşlere Dayanak Olarak Kullanılması

İslam'ın en temel kaynağı Kur'an'dır. Bu sebeple Hz. Peygamber, sahabe ve sonrakiler, İslam'ı anlamada önce Kur'an'a başvurdular. Mezheplerin ortaya çıkmasıyla Vahiy (Kur'an) müslümanlar için din konusunda birinci kaynak olma özelliğini yavaş yavaş kaybetmeye başladı, onun yerini mezhep imamının veya imamlarının söz ve fikirleri aldı. Böylece mezheplerin Kur'an'la bağları zayıfladı ve görüşler onunla değerlendirilmedi. Ayetler, mezheplerin görüşlerinin meşrulaştırılmasında bir araç olarak kullanıldı. Kur'an'dan ve akıldan uzaklaşıldıkça imamlar veya mezhep imamlarının akli ve metinleri belirleyici bir konum elde etti. Böylece hem vahiy hem de akıl mezheplerin meşrulaştırılmasında bir araç görevi gördü. Bu durumda Allah'ın insanlardan inanmasını istediği dinin esasları ile mezhebin esasları birbirine karıştırıldı. Özellikle Şîf ve Sünniler arasında birbirine zıt iki ayrı kitap ve sünnet algısı, tarih algısı, fıkıh algısı, siyaset algısı ve daha genel anlamda İslam algısı oluştu. Mezhebin esasını kabul etmeyen, dinden çıkmış gibi değerlendirildi. Bu da Müslümanlar arasında fikir özgürlüğünü, din ve inanç özgürlüğünü tehlikeye sokmakla kalmadı günümüzde birbirinin varlığına tahammül edemeyen ve birbirini yok etmeye çalışan mutaassıp ve şiddet yanlısı mezhepçileri doğurdu.

Şîf, Sünnî ve diğer mezheplerin Kur'an ile bağlarının zayıflaması sonucu kendi inanç felsefeleri doğrultusunda bir tarih algısı oluşturmaları, günümüzdeki mezhepçiliğe ve mezhep eksenli çatışmalara zemin hazırladı. Öyle ki bir Şîf veya Sünnî için, Şîflik veya Sünnilik Hz. Peygamber veya onun ashabı ya da soyu ile başlatıldı. Bu iddialara göre ilk Şîf ve ilk Sünnî Hz. Muhammed'dir. Bu çatışmacı tarih algısı, siyasette Müslümanları Kureyş kabilesinde veya Hz. Peygamber'in soyunda babadan oğula geçen saltanata veya imamete (vesayet) mahkum etti. Halbuki Kur'an, hiç bir soya her hangi bir ayrıcalık tanımadı. Bütün müslümanları, kardeş ilan etti; Hz. Muhammed'e inanan herkesi onun ashabı ve Ehl-i Beyt'i olarak gördü.

5. Din ve Siyasetin Aynileştirilmesi

Hukukun ve siyasetin konusu olan imamet-siyaset, dinin mütemmim bir cüzü veya inancın kurucu unsuru haline getirildi. Otoritenin kaynağı ilahileştirildi. İmamlar ve halifelerin, ya Allah tarafından veya peygamber tarafından belirlendiği iddia edildi. Bunların Müslümanların beyati ile olacağını söyleyenler azınlığa düştü. Bu anlayışa uygun olarak, Şîf ve Sünnî çevrelerde "İslam, din ve siyasettir." veya "din ve siyaset birbirinden ayrılmaz."; "din,

---

imama veya imamlara itaattir" şeklinde tanımlamalar yapıldı. "Adalet", "şura", "ahlak", "sorumluluk" "ehliyet-liyakat" gibi İslam'ın doğrudan bireysel ve toplumsal siyasete ait kavramları, kurumsal siyasete veya onda görev alan kadıya, müftiye hasredildi. Aslında ilk Müslümanların tarihsel süreçte yaşadıkları siyasî tecrübenin, sonraki müslümanlar tarafından inançlarının bir parçası haline getirilmesi, günümüzde yaşanan siyasî sorunların çözümünün önünde önemli bir engel oluşturdu. Çünkü tecrübenin naslarla meşrulaştırılması sonucu oluşturulan bu siyaset doktrini, Arap cahiliye döneminin kabile eksenli çatışmacı siyaset anlayışının temel değerlerini kendi içerisinde barındırmaktadır. Halbuki yaşanan siyasî tecrübeler, hatasıyla sevabıyla müslümanların bir tecrübesidir; din değildir, itikad değildir. Dolayısıyla kelim kitaplarımızda imamet konusunun itikadî olarak incelenmesi tarihsel olarak büyük bir hata olmuştur. Bu sorun insan hakları ve hak-hukuk çerçevesinde incelenmesi gerekirken, itikadın konusu yapılarak tartışılmaz alana hapsedilmiştir.

İlk dönemlerde Arap kabilecilik kültürüne dayanan ve çatışmacı unsurları içeren siyasî doktrin, hangi dönem olursa olsun hayata geçirilmek istendiğinde mezhep eksenli bir siyasete dönüştü. Müslümanlar tarafından kurulan devletler, siyasetlerini bu ekseninde yürüttükleri takdirde iş tamamen içinden çıkılmaz bir mezhepçilik ve bundan kaynaklanan çatışmayla sonuçlandı. Orta Doğu'da kabile ve aşiret geleneğinin siyasette tekrar bir aktör olarak yer edinmesi, Şîî-Sünnî çatışmasının önemli bir iç dinamiği haline gelmesine sebep oldu. Müslümanlar, toplumu yönetme sanatı olarak siyaset her dönemde bireysel, toplumsal ve siyasî durumlara göre kendilerine özgü siyasî bir doktrin üretmediler. Bu yüzden günümüzde mezhep kimliği esasına bağlı "Şîî devlet" kuruldu ve "Sünnî" devlet" kurma girişimleri arttı. Siyasetin, ilahî bir kurum olmayıp beşerî bir deneyim ve kazanım olduğu gerçeği göz ardı edilmiştir.

6. Mezhep ve Dinin Aynileştirilmesi

Mezhepler, dinin anlaşılması, açıklanması ve yaşanması ile ilgili hal, fikir, tutum, tavır ve eylemleri içerir. Dolayısıyla İslam dininin devamı mezheplere bağlı değildir ve dinin varlık sebebi de mezhepler değildir. Mezhep ile din arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde kurmak son derece önemlidir. Bugün Müslümanlar arasındaki din ve mezhep algısı, birbirine karışmıştır, din denince mezhep, mezhep denince din anlaşılmaktadır. Maalesef bu algı, mezhebi tarihsel süreçte beşer eliyle oluşturulan fikri sistem olmaktan çıkmış; evrensel ve ilahî bir inanç sistemi haline getirmiştir. Halbuki mezhepler bireysel veya sosyal bir ihtiyaçtır. Diğer yandan mezheplerin Kur'an'la olan ilişkisi zayıflayınca, onlar din gibi görülmeye başlanmıştır. Bu anlayış, İslam ve onun inançlarına bakış açılarını olumsuz etkilemiş ve İslam'ın mezheplerden oluşan paramparça bir yapı olarak algılanmasına da sebep olmuştur.

Dinle mezhep arasındaki ilişki her zaman masum olmamıştır. Mezheplerden bazıları, siyasî çevrelerce dinî ve siyasî menfaat temin etmekte birer araç olarak kullanılmıştır. Bunun neticesinde, mezhepler nadiren de olsa,

---

dinin yeni yorumlarla güncelleştirilmesi ve işlevsel kılınması yerine müslümanlar arasında ayrılık ve kavgaların, taassubun, iktidar savaşlarının birer aracı haline gelebilmiştir. Daha çok siyasî nitelik taşıyan bu çözümler, evrensel olmamasına rağmen, daha sonraki nesiller tarafından itikadileştirilerek inanç konusu yapılmıştır. Yeni yetişen kuşakların kendi meselelerine kendileri çözümler bulmak yerine, asırlar boyu tarihe karışmış güncelliği ve fonksiyonelliği kalmamış olan geçmişin problemleriyle uğraşmaya ve yeni problemlere yeni çözümler üretmekten çok geçmişten çözüm arama yönüne gitmiştir. İslam'ın ilkelerini hayata geçirmek ihmal edilerek, bağlı olunan mezhebin ilkeleri savunulmuş, böylece mezhepler Kur'ân'ı anlamada araç iken mezheplerin ilkelerinin anlaşılması amaç olmuştur. Böylece İslam'ın evrenselliği mezhepler bazına indirgenerek ihlal edilmiştir.

Mezheplerin dinle özdeşleştirilmesi, mezhepleri mutlaklaştırmış ve bunun sonucunda da İslam'ın güncelleştirilmesi ve fonksiyonel kılınması engellenmiştir. Çünkü genelde mezhep taraftarları, kendi görüşlerini dayatmış, başkalarını ise dışlamıştır. Ayrıca mezhep liderlerinin otorite olarak kabul edilmesi ve çözümlerin bu otoritelerin eserlerinde aranmaya başlanması bu süreci hızlandırmış, doğrudan Kur'ân'a gidilerek ondan çözüm üretmeyi engellemiştir. Çünkü insanlar bağlı bulunduğu mezhebin dışına çıkamamış, mezhebinin görüşlerinin doğru ve yanlış olabileceğini düşünmeden onları ispat ve şerh etmeye çalışmıştır. Bu yolla, itikadî konularda taklit, müslümanlar arasında müzminleştirmiştir. Bu durum zamanla müslümanlar için bilgi açığının büyümesi, mezhep taassubunun artması, yeni fikirlere tahammülün azalması ve gerilemesiyle sonuçlanmıştır. Sonuç olarak her bir mezhep mensubu, kendi mezhebinin yaklaşım ve anlayışını dinin yerine veya önüne geçirmesi ve baskın bir karakter olarak kendisini diğerlerine karşı dayatması mezhepler arasındaki uzlaşma zeminine ve ittifak arayışlarına büyük zarar vermiştir.

7. Mezheplerin İslam'ı Temsil İddiası

İç dinamiklere bağlı olarak bahsedebileceğim başka bir konu da, her mezhebin veya cemaatin veya dinî-toplumsal yapının İslam'ı temsil ettiği iddiasında bulunmasıdır. Gerçekten de bugün İslam dünyasında bireysel kurtuluş yerine toplumsal kurtuluş ve dindarlık önerilmektedir. Geçmişte Fırka-ı Naciye mantığında olduğu gibi, bugün de her bir mezhep, her bir cemaat, her bir tarikat, sadece kendisine bağlananların kurtulabileceğine inanmaktadır. Onun üzerinde bir kurtuluş yolunun bulunmadığını söylemektedirler. Halbuki İslam doktrininde kurtuluş bireyseldir. Hiçbir mezhep, mezhep mensuplarıyla birlikte kıyamette hesaba çekilecek değildir. Herkes tek başına hesap verecektir. Onun için, maalesef, İslam'ı temsil ettiği iddiasında bulunan bu gruplar, kendilerini İslam ile aynileştirdiği için, mezhebin görüşüne karşı çıkmak dine karşı çıkmak şeklinde algılanmaktadır. Bu durum Müslümanlarda olması gereken eleştirel zihniyeti öldürmektedir. Halbuki mezhep imamları ve fikirleri, doğruluk ve yanlışlık açısından eleştiriye açık olmalıdır. Mezhepçiliğin artmasıyla eleştirel zihniyetin yok olmuş, bunun sonucunda İslam dünyasında farklı fikirlere ve yeni durumlara tahammül edemeyen ve uyum sağlayamayan kesin inançlı ve çatışma eği-

---

limli kişi ve gruplar doğmuştur.

8. İran Şiîliği ve Suudi Selefilîği Arasındaki Hakimiyet Mücadelesi

İslam dünyasında Şiî-Sünnî kutuplaşması Şiî alt grupları İran Şiî ideolojisi etrafında toplamaya ve kontrol etmeye; Sünnî alt grupları ise Selefilik ideolojisi etrafında birleşmeye ve Sünniliği kontrol etmeye zorlamaktadır. Bu süreçte Müslümanlar için ortak bir aidiyet olan İslam kimliği başka kimliklerle tanımlanmaya başlamıştır.

Hilafetin ilgasından sonra İslam dünyasında Sünnî cephe dağıldı ve akabinde kontrolü zor çok merkezli siyasî hareketler oluşmaya başladı. Selefilik, sömürgecilîğe ve işgallere karşı protest bir söylem geliştirdi. Selefi ideoloji, çok merkezli Sünnî hareketleri iletişim araçlarının sınır tanımaz gücü ve küreselleşme olgusu sayesinde etrafında toplamaya başladı. Siyasal İslamcı yeni örgütler ortaya çıktı. Selefi söylemin yazılı ve görsel dökümanları İngilizce, Rusça, Çince ve Avrupa dillerine çevrilerek medyada ve basılı halde kullanıma sunuldu. Müslüman olmayan toplumlarda veya Müslümanların azınlıkta olduğu toplumlarda kimlik krizi yaşayan genç nesiller için devrimciliğin dili haline geldi. Örneğin Selefi ideoloji Türkiye’de 2000’li yıllara kadar taraftar bulamazken, Suriye olayları ve Şiî-Sünnî kutuplaşmasının etkileri sonucu olsa gerek, çevrilen kitaplar ve güçlü propaganda imkanlarıyla artık önemli bir taban edinmeye, internet ortamında Selefilik propagandası ve akıl aleyhtarlığı yapan vaizler veya propagandacılar türemeye başlamıştır.

Suriye olayları batı medyasının tesiriyle Türk medyası ve siyasiler tarafından Alevilik-Sünnilik kutuplaşması bağlamında kamuoyuna sunulması sebebiyle İran’a hep mesafeli duran bazı Alevi kesimlerde İran hayranlığı doğurdu. Kendi Alevi kimliklerini Nusayri Aleviliği ile aynileştirerek Suriye sorununda hükümet Suriye muhalefetine yanında bir pozisyon alırken muhalefet partisi Suriye hükümetinin yanında yer aldı. Türkiye’de son dönemlerde yapılan kamuoyu araştırmalara göre, Türk halkı dini inancını doğrudan İslam’la tanımlamak yerine, “Şiî Müslümanım”, “Şafii Müslümanım” veya “Hanefi Müslümanım”, “Alevi Müslümanım” veya “Aleviyim” ya da “Sünniyim” şeklinde mezheple, tarikat veya meşreple tanımlamaya başlamıştır.

Mezhepler, sufi aidiyetler ve meşrepler, doğrudan dinî kimliği belirleyen mensubiyetler değildir. Onlar olsa olsa birer alt kimlik olabilirler. Bu sebeple İslam, bu kimliklerle tanımlanamaz. Özellikle Şiî İslam, Sünnî İslam ve benzeri kavramların akademik çevrelerde hiçbir tanımı yapılmadan pervasızca kullanılması, son derece sakıncalıdır. Şiî Müslümanlık, Şiî dindarlık veya Sünnî Müslümanlık, Sünnî dindarlık ya da Alevi Müslümanlık veya Alevi dindarlık kavramları şeklindeki kullanımlar doğru olmakla beraber, Alevî İslam, Sünnî İslam ve Şiî İslam tanımlamaları yanlıştır. Çünkü İslam, mezheplerden önce kurumsallaşmasını tamamlamış bir dindir.

İran’da Ayetullah Humeyni ve ekibi, Usulî yaklaşımı benimsediği için Kur’an ve akla daha fazla vurgu yaparak İslam’ın ve Müslümanların birliğini savunurken bugün gelenekçiliği öne çıkaran Ahbarî ekolün tesirine girmeye

---

başlamıştır. Böylece mollaların hakimiyeti daha da artmış, farklı düşüncelere ve inançlara müsamaha gittikçe azalmıştır. Öyle ki Ali Şeriatî, Abdülkerim Suruş ve onlar gibi düşünen şahsiyetler Şifî olarak görülmemektedirler. Birkaç yıl önce Abdülkerim Suruş'un damadı Hamid, İran'da yaşadığı baskı ve işkencelere dayanamayıp İran'dan kaçtı ve yaşadığı olumsuzluklara isyan ederek Abdülkerim Suruş'a telefonda şöyle bir söz söyledi: "Tanrı yok! Tanrı'ya yemin ediyorum ki Tanrı yok!..." Bunu üzerine Abdülkerim Suruş bir yazı kaleme aldı. Buna herkes şaşırmişti, bu ne demek istiyor, diye farklı yorumlar yapıldı. Mollalar Allah'ı inkar ediyor diyerek onu tekfir etti.¹⁵ Aslında burada verilmek istenen mesaj gayet açıktı. Mollalara göre, Şifîlik eşittir İslam'dır. İran'da, Şifîliğin dışında bir İslam dindarlığı düşünebilmek mümkün değildir. Yani bugün İran'da Şifîliğin alternatifi ateizmdir. Çünkü Şifîliğin üstünde bir İslam anlayışı yoktur. Aynı şekilde mezheplerin dinle aynileştirilmesi, Sünnî kesimler arasında da İslam'ı Sünnilikten ibaret görmeye sevk etmiştir. Bu yüzden Şifîlikten çıkan İslam'dan çıkmış kabul ediyorlar. Hamid, bu sözleyle: Eğer sizin dediğiniz anlamda bir Allah ise ben böyle bir Allah'ı kabul etmiyorum, ben tek olan Allah'a yemin ediyorum. İran'da yönetimin despotlaşması kendi içinde eleştiri yollarının kapanmasına yol açtı. Yanısıra Şifîliğin İran ulusçuluğunun ve dış siyasetinin ideolojisi haline getirilmesiyle kalmadı; dogmatikleşen ve katılaştıran Şifîliğin, diğer inanç farklılıklarıyla çatışmaya girmesiyle sonuçlandı.

9. Etnik ve Mezhep Kimlikleri Üzerinden Siyasî Meşruiyet Arayışı

Orta doğu'da ve dışındaki coğrafyada yer alan devletler, müslüman halkını ya ulus esasına veya aşiret esasına göre oluşturulmuşlardır. Bunların bir kısmı cumhuriyet, bir kısmı kraliyet, bir kısmı da emirliktir. Bu devletlerin yönetim kadroları bazısında mezhebî azınlıkların kontrolünde, bazısında çoğunluğun kontrolünde olmuştur. Bu sebeple meşruiyet kazanmak için kimi kere etnik ve mezhebî kimlikleri kullanmışlardır. Eğer devlet laik, demokratik bir hukuk devleti değilse, kendi vatandaşları arasında hak ve özgürlükleri vatandaşlık esasına göre değil, etnik ve siyasî gruplara göre dağıtmaktadırlar. Laikliği uygulayanlar da, din aleyhtarlığına dönüştürüp katı bir laiklik anlayışını güçlendirmenin yollarını aramışlardır. İçeride meşruiyet kazanmak için bazen halkın dinî, mezhebî ve meşrebî aidiyetlerini baskılamakta veya onları istismar etmektedir.

Ulus devletlerinde, toplum mühendisliği projesine uygun bir din anlayışı veya resmî İslam anlayışı oluşturmak için büyük çaba gösterilmektedir. Tektipleştirilmek istenen toplumun ya çoğunluğunun mezhebi veya azınlığın mezhebi, yeni dinî kimlik için meşruluk aracı olarak seçilmiştir. Bunun karşısında diğer aidiyetler baskılanmakta ve kendi din ve vicdan özgürlüklerinden mahrum bırakılmaktadır. Bu süreç bir ülkedeki farklı anlayışların keskinleşmesini ve birbirinin karşıtlığı üzerinden kimliklerini yeniden inşa edilmesini doğurdu. Modernleşme ve küreselleşme sürecinde, siyasî parti, dernek, vakıf, sendika ve benzeri yeni modern örgütlenmelerde ve bazı yeni

---

¹⁵ <http://www.haber10.com/makale/26261/#.U24rVbeKct8> (05 Aralık 2011 tarihinde yayımlandı.)

---

birlikteliklerin oluşumunda bu dinî ve mezhebî kimlikler, yurt içinde ve dışında eskisinden daha fazla önem kazandılar. Etnik ve mezhep eksenli işbirliklerinin oluşmasıyla mezhepler, kendilerini rekabet ve kutuplaşmaların içinde buldu. İran, iç ve dış siyasette Şîî odaklı bir politika izlemeye başladı. O, İslam dünyasında bütün Şîîleri kendi politikasının destekçisi yapmaya ve bu yolla Sünniliğin karşısında bir barikat kurmaya çalışmaktadır.

İslam dünyasında İran destekli Şîîliğin karşısında Suudî destekli Selefi bir cephe oluşmaya başladı. Bu durum Sünniliğin farklılıklara tahammülü olmayan, baskıcı ve buyurgan bir din söylemini öne çıkaran çatışmacı Selefiliğe evrilmesine sebep olacaktır. Çünkü Şîî-Selefi çatışması, Sünniliği Selefilere yana tavır almaya ve taraf olmaya zorlamaktadır. Öyleki Şîî kimlikle doğrudan ilişkisi olmayanları da, bazı Şîî unsurları sahiplenmekten dolayı Şîî cepheye yer almaya yöneltmiştir. Örneğin Suriye'deki iç savaş, Türk toplumunda Alevi ve Sünnî kutuplaşmasını keskinleştirmiş ve Şîî-Selefi (Sünnî) kutuplaşmasında iki taraftan birisini tercih etmek zorunda bırakmıştır. Böyle bir şeye taraf olmak demek İslam dünyası ile ilgili iç çatışma üzerine kurulu senaryoların hayata geçirilmesine destek vermek anlamına gelir. Aslında ekonomik, siyasî ve dinî pek çok sebebe dayanan Suriye'deki iç savaş, dünyadaki petrol gelirlerini ve Orta Doğu'daki ticarî hayatı kontrol etmek isteyen ülkeler arasındaki politik rekabet ve menfaat çatışmalarının açıkça bir tezahürüdür. Mezhepçiliğe indirgeyerek anlamaya çalışmak yanlıştır ve sorunun sebeplerini izahta yetersizdir. Siyasi hadiselerin sonuçlarıyla değil sebepleriyle izah edilmesi daha tutarlı olacaktır.

E. MEZHEP KUTUPLAŞMASININ DIŞ DİNAMİKLERİ

İslam dünyasındaki Şîî-Sünnî ilişkilerinin çatışma yönüne evrilmesinde, en az iç dinamikler kadar dış dinamiklerin de önemli katkısı vardır. Her geçen gün etki alanı genişleyerek tüm bölgeyi saran mezhepçilik ve bunun sebep olduğu çatışma eğilimi, dış dinamiklerin etkisiyle bütün Şîî ve Sünnî toplumları çatışmanın eşiğine getirmiştir.

1. Mezhep Çatışmalarına Tarihsel Zemin Oluşturmaya Çalışan Siyasî-İdeolojik Yaklaşım

Orta Doğu'nun kaynaklarını kontrol etmek ve devletleri yönetmek isteyen uluslar arası güç odaklar ile onlar için strateji üreten akademik ve siyasî çevreler, bu süreci yakından izlemekte ve mezhepçiliğin şiddete dönüşmesi için her türlü çabayı göstermektedirler. Suriye'de iç savaşa müdahale etmemelerinin en önemli sebeplerinden birisi böyle bir mezhebî nefretin kalıcılaşmasını ve yayılmasını istemeleridir. Bu güçler, dirler.

Akademik çevreler, düşünce kuruluşları, istihbarî ve askeri kurumlar, günümüzde yaratılmak istenen Şîî-Sünnî çatışmasına tarihsel arka plan oluşturacak yeni yeni senaryolar yazarak kutuplaşmanın alt yapısını oluşturmaya başlamış görünmektedirler. Bunun için Şîî-Sünnî çatışmasının

---

köklerini tarihte yaşanan Cemel, Siffin ve Kerbela hadiselerine kadar geriye götürmekte ve bunu yaygınlaştırmak için kitaplar¹⁶ ve makaleler¹⁷ yazmaktadır. İlk dönemde Emeviler ve Haşimiler arasındaki siyasî iktidar çatışmasının bağlamı ile bugünkü siyasî ve toplumsal bağlam birbirinden tamamen farklıdır. Çünkü bugün ne Emeviler ne de Haşimiler iktidarın taraflarıdır. Suriye’de ve Irak’ta birbiriyle savaşan ve masum insanların kanını döken her iki taraf, ister Şîî ister Sünnî olsun, İslam’ın savaş hukukuna ve ahlakına uymayan tutum ve davranış içindedirler. Her iki taraf da, “kültürel soykırım” yapmaktadır ve zulüm, işkence vahşette birbiriyle yarışmaktadır. Dolayısıyla günümüzdeki çatışmaları meşrulaştırmak ve haklı göstermek için ilk dönem hadiselerine benzetmek veya Müslümanlar arasındaki ilk mezhebi kutuplaşmayı Hz. Peygamber’in ölümünden hemen sonra Hz. Ebu Bekir’in halife seçilmesi süreciyle başlatmak, Şîî-Sünnî çatışması ve karşıtlığını derinleştirmeye yönelik bir yaklaşımın tezahürüdür.

2. Amerika'nın Irak'ı İşgali

ABD ve beraberindeki işgal kuvvetleri, Irak'ın işgaliyle birlikte Orta Doğu'da mezhepçiliği kışkırtarak ve insanların kendilerini mezheplerine göre tanımlamaya zorlayarak Şîî ve Sünnî kimlik bilincini derinleştirdiler. Şöyleki Irak'ta Şîî ve Sünnilerin birlikte yaşadığı şehirlerde, mahalle ve köylerde mezhebî çatışmaları alevlendirerek yerleşim alanlarını Şîî ve Sünnî nüfusa göre yeniden oluşturmayı planladılar. Bunun bir sonucu olarak Bağdat'ın Kazımiyye bölgesinde yaşayan Sünniler, başka mahallelere göç etmek zorunda kaldılar. Mezhebi kimlikleri daha önce kullanmak bir tabu iken ve birisinin mezhebini sormak utanç verici iken, işgal sonrası süreçte insanlar tanıştığı arkadaşlarının, komşuları ve misafirlerinin mezhebini sormaya ve araştırmaya başladılar.¹⁸

1970'li yıllarda Irak'ta şehirli elitler arasında orta okullardaki öğrencilerin % 50'ye yakını Şîî-Sünnî evliliği ile kurulu ailelerden gelirken, bu oran

---

¹⁶ Örneğin bkz.: Vali Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, W. W. Norton & Company, New York 2006.

¹⁷ Örneğin bkz.: Vali Nasr, “Regional Implications of Shi’a Revival in Iraq,” *The Washington Quarterly*, 27/3 (2004), s. 7-21; agm., “When the Shiites Rise,” *Foreign Affairs*, 85/11 (2006), s. 58-74; agm., “Openin Talk about The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape The Future”, *The Pew Forum and the Council on Foreign Relations*, <http://www.pewforum.org/2006/07/24/the-revival-of-shia-islam/> 18.01.2014; agm., “When The Shiites Rise?”, *Foreign Affairs*, July/August 2006. (<http://www.foreignaffairs.com/articles/61733/vali-nasr/when-the-shiites-rise>) (20.01.2014); Mahmood Sariolghalam, “The Shia Revival: A Threat or an Apportunity?”, *Journal of International Affairs*, 60/2 (2007), s.201-207 (<http://law-journals-books.vlex.com/vid/the-revival-threat-opportunity-55822726> (10.01.2014); Hiltermann Joost, “ A New Sectarian Threat in The Middle East”, *International Review of the Red Cross*, 89/868(2007), s.795-808. (http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-868_hiltermann.pdf) (25.01.2014); Mahjoob Zweiri- Christoph König, “ Are Shias rising in the western part of the Arap world? The case of Morocco?”, *The Journal of North African Studies*, 13/4 (2008), s. 513–529; John O. Voll, “Revivalism, Shi’a Style”, *The National Interest*, Jan./Feb. 2007, ss. 81-84; Maximlian Terhalle, “ Are the Shia Rising”, *Middle East Policy*, 14/2 (2007), s. 69-83.

¹⁸ International Crisis Group, *The Next Iraqi War? Sectarianism and Civil Conflict, Middle East Report*, No: 52 – 27 Brussel February 2006, s. 18. (<http://www.crisisgroup.org>)

2002'de % 5'lere düştü, 2005 yılında ise dikkate değer bir rakama ulaşmadı.¹⁹ Irak'ta geçiş hükümeti için oluşturulan parlamentoda sandalye dağılımı din, mezhep ve ırk ayrımına göre yapıldı.²⁰ Demokratik haklar ve siyasî haklar, vatandaşlık esasına göre değil din mezhep ve etnik kimlik üzerinden dağıtılmak istendi. Irak kağıt üzerinde tek devlet olarak görünse de fiiliyatta güney bölge, Şîî Araplara; Kuzey Sünnî Kürtlere ve diğer bölgeler Sünnî Araplara verildi. İlk defa Irak'ta Şîî bir hükümet işbaşına geldi. Sünnî Kürtleri, mezhep kimliğine vurgu yapmadan etnik bir topluluk olarak tanıdılar. Şîî-Sünnî cepheleşmede onu hep dışarıda tuttular. Sünnilerin nüfus oranını % 20 veya 25 olarak göstermek istediler.

İşgal kuvvetleri, işgal sonrasında Türkmenler arasında, Şîî, Sünnî ve Bektaşî farkındalığı daha da güçlendirildi ve parçalı bir hale getirildiler. Hapishanelerde Şîî-Sünnî ayrımı yaparak onları birbirine düşman yapmak istediler. Birbirinin arkasında namaz kılanları cezalandırdılar. 25 Mart 2006'da Türkiye'de bir açıklama yapan Iraklı Hacı Ali Kaysi, Irak'ta işgalcilerin sistematik bir şekilde mezhepçiliği nasıl körüklediklerini şu şekilde anlattı: "Ben, 2003 yılının 12. ayında tutuklandım. Camiye giderken, mescidin yanında, arandığımı söyleyerek tutukladılar. Ebu Gureyb hapishanesine götürüldüğümde bana sorulan ilk soru Şîî misin, Sünnî misin oldu. Oysa ben tüm ömrüm boyunca böyle bir soruya muhatap olmamıştım. Irak'ta kimse size böyle bir soru sormaz, gündemimizde yoktur, yani... Ebu Gureyb'de kaldığım dönemde 400 tutuklu ile beraberdik. Bu tutukluların içinde Şîî, Sünnî, Irak'ın orta kesiminden insanlar vardı. Biz aramızda tutuklu olan Şîî imamı namaz kıldırması için önümüze geçirdik. Namazdan sonra askerler onu dışarı çıkarıp aramızdan ayırdılar. Ona 'Senin mezhebin farklı, nasıl onlara namaz kıldırırısın' demişler. ... Sünnî ve Şîî kanaat önderi ve fikir adamlarından öldürülenlerin önemli bir kısmı "mezhep çatışması"nın meşruiyetine inanmayıp her fırsatta Iraklıları bu konuda uyaranlardı."²¹

Afganistan ve Irak'ın işgali sonrasında yaşananlar, Suriye'deki iç savaş, genelde İslam dünyasında özelde Orta Doğu'da taşları yerinden oynatarak yeni toplumsal ve siyasî gerginliklere sebep oldu. Bölgedeki müslüman toplumların kültürel belleğinde var olan etnik ve mezhep eksenli kutuplaşmayı ve çatışmaları yeniden alevlendirdi. Böylece İslam dünyası, İslam kardeşliği ve tevhid gibi uzlaşmayı sağlayan müşterek değerler bir kenara bırakılıp mezhebî kimlikler arasında çatışma eğiliminin hakim olduğu tehlikeli bir sürece girdi. Bu sebeple özellikle modern dönemde, Şîî-Sünnî cephenin yeniden tahkiminde Irak'ın işgali bir milad olmuştur. Çünkü Irak'ın işgali İslam toplumlarında, daha önce belirli çevrelerde görülen mezhepler arası düşmanlığı ve nefreti yeniden alevlendiren son derece

---

¹⁹ *The New York Times*, 18 February 2006; International Crisis Group, *The Next Iraqi War? Sectarianism and Civil Conflict*, s. 11, Dipnot: 32.

²⁰ International Crisis Group, *The Next Iraqi War? Sectarianism and Civil Conflict*, s. 16.

²¹ "Hacı Ali El-Kaysi: Irak'ın tamamı açık bir Ebu Gureyb'dir.", *Vuslat Dergisi*, 58(Nisan 2006). <http://www.vuslatdergisi.com/article.php?id=bb6771bbbc3f17785ec63e6520284693&sid=0795826134>. (10.05.2010)

önemli bir hadisedir ve içinde bulunduğumuz yüzyıla damgasını vuracağına benzemektedir. İşgal sonrasında Irak'ta ve diğer Arap ülkelerinde güç dengelerinde ve Şîî toplulukların iktidarla ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

3. İşgal ve Sömürü Dönemlerinde Mezhepçiliğin Kışkırtılması

Müslümanlar arasındaki birlik ve bütünlüğün tehdit altında olduğu işgal ve sömürge dönemlerinde, bazı istisnalar bulunmakla birlikte, mezhepler kendi aralarında farklılıkları ve tartışmaları bir kenara bırakarak malını, canını, namusunu, ülkesini ve dini değerlerini saavunmak için düşmana karşı omuz omuza mücadele vermişlerdir. Ancak bugün Irak'ta işgal karşısında Sünnî ve Şîîler geçmişteki gibi ortak bir direnç gösterememişlerdir.

Her zaman olduğu gibi işgal dönemlerinde de dış dinamiklerin müslümanlar arasında mezhep ayrılığını kurumsallaştırmak yoluyla onları zayıf düşürmek ve parçalamak istedikleri, bunun için pek çok stratejik planların devreye sokulduğu görülmektedir. Nitekim Rusların Türkleri Şîî ve Sünnî olarak bölmek için onların camilerini ve müftülüklerini ayırmasına karşı Şîî ve Sünnî Türkler ortak tepki göstermişlerdir. Bu tepki ilk mecliste Kars milletvekili olan Fahrettin Erdoğan tarafından, hatıralarında şu şekilde anlatılmaktadır: "Kars şehrinde 28 Cami vardı. Bunlardan Kümbet Camii namını alan ve Selçukîlerden kalan bu tarihî camii Ruslar askeriyeye ait resmî kilise yapmışlardır. ... Yalnız Türklerin ibadetleri için Evliya Camii'ni Sünnîlere tahsis etmişlerdi. Yusuf Paşa Camii'ni de Şîîlere ayırmakla Türkler arasında bu şekilde de ayrılık sokmak amacını gütmekte idiler. ... Ayırdıkları camiler gibi müftülükleri de ikiye ayırmışlardı; her şehirde aynı caddede karşı karşıya bir Sünnî müftülüğü, bir de Şîî müftülüğü ihdas etmişlerdi. Kapılarında bulunan Rus polisleri bunlara müracaat edenleri ilk defa mezheplerini sorarak ayrı ayrı müftülüklere göndermekte idiler. Ruslar, dini âlet ederek bütün kafkas Türklerinin birleşmelerine bu şekilde mani olmakta idiler. Bu nahoş harekete mâruz kalan Türkler birleşmeye karar verdiklerinden, Sünnî ve Şîî hocaları başlarına Kur'an'ı Kerîm'i alarak bütün Şîî ve Sünnî köylerini geziyorlar, bundan böyle ne Sünnî, ne de Şîîlik vardır; yalnız Müslümanlık ve Tütüklük vardır diye halkı birleştirmeye çağırıyorlardı. Gazeteler ve dergiler bu hususta heyecanlı yazılar yazıyorlardı. Gazetelerden maada plaklara alınan hisleri uyandıran Şîîler her tarafa dağıtılıyordu. Bunlardan şarkı haline getirilen ve çocuklara kadar herkes tarafından söylenen bir örnek veriyoruz:

Uyan ey millet-i âli
Bu ne cehl ne cehalet
Biri Sünnî biri Şîî
Deyüben kıldı adavet
Bu ne gayret, bu ne himmet
Elden gitti kamu millet
İki peygamberimiz mi?

İki Kur'anımız mı var
Haricî düşman olanlar
Araya soktu adavet
Bu ne gayret, bu ne himmet
Elden gitti kamu millet"²²

Geçmişte Haçlı seferlerine karşı müslümanlar birlik olmuş, İslam kimliğini diğer mezhebî ve etnik kimliklerin önüne geçirerek Hıristiyan aleminden İslam'a ve müslümanlara yönelik tuzakları bozmuşlardır. 20. yüzyılda Rusların Kars'ı son işgali, Irak'ta yapılan Kutu'l-Amare savaşı²³ ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline karşı verilen mücadele bu ortak direnişin örnekleri olarak zikredilebilir. Osmanlı ordusu, şiîsiyle sünniyiyle Kût'ul-Amara savaşında hiç mağlubiyet tatmamış İngiliz kiralığına mağlubiyeti tattırması; Afgan-Rus savaşıyla, yıllarca müslümanlara zulmeden, milyonlarca insanı siyasî ve maddî çıkarları uğruna topluca katleden Sovyetler birliğinin yıkımını hazırlamıştır. Fakat bugün Müslümanların bir kısmı için işgalciler ve sömürgeciler ortak bir düşman olmak yerine bir kurtarıcı gibi görülmeye başlanmıştır.

Mezhep çatışmaları, İslam dünyasında 20. Yüzyılda Şîî ve Sünnileri aynı safta birleştiren İslamcılık hareketini de parçalamıştır. Bu hareket yerini kendi içinde birbiriyle mücadele eden Şîîlik ve Sünnilik cephelerine bırakmıştır. Yani Şîî ve Sünnî uyanıştan veya Şîî-Sünnî çatışmasından söz edilir olmuştur. Artık Şîîlik ve Sünnilik düşmana karşı tek cephede değildir ve düşman hedefleri de farklılaşmıştır. Şîî ve Sünnî birbirinin hedefi olmaya başlamıştır. Şîî canlı bombalar Sünnileri; Sünnî canlı bombalar Şîîleri mabetlerde veya makberelerde hedef olarak seçmektedir. Bu süreç Irak'ın işgali sonrasında ortaya çıkan ve bütün İslam coğrafyasına yayılma eğilimi gösteren Şîî-Sünnî çatışması olarak tanımlanmaktadır. CIA'nın eski Ortadoğu bölge şefi Robert Baer, yeni Orta Doğu'yu kurabilmek için tek yolunun bölgede geniş çaplı bir "Şîî-Sünnî içsavaşı"ni tetiklemeden geçtiği fikrini ileri sürmüştür.²⁴ Amerika, İslam ülkelerindeki çıkarlarını korumak adına ve tek başına müdahalelerden karlı çıkmadığı için, yeni dönemde artık Müslüman ülkelerdeki sorunları mezhepçiliği tahrik ederek "Müslümanları kendi içinde çatıştırmak" yoluyla çözmek taktiğini uygulamaktadır. Bölgeyi şekillendirmek isteyen dış güçler, insan hak ve özgürlüklerinin, bireysel hak ve

---

²² Fahrettin Erdoğan, *Türk Elleri Hatıralarım*, 1954, s. 44-45; (İsmail Kara'nın "Türkiye Kendi Aleviliğini mi Tartışıyor?" Sorusu Etrafında Birkaç Not" adlı makalesinden naklen), *Derin Tarih*, 23(2014), s. 58-59. İsmail Kara, bu bilgiye Ali Birinci sayesinde haberdar olduğunu kaydeder.

²³ "Irak cephesinde Uceymi Sadun Paşa gibi çok yerli aşiret ve aile İngilizlere karşı Osmanlı safında yer almıştı. Irak halkı, savaş boyunca Şîî ulema, Sünni alimler, Kürt aşiret beyleri, Arap kabile reisleriyle hemen hemen bir bütün olarak Türklerin safında savaştılar. Irak'taki Şîî Uleması Birinci dünya savaşı boyunca İngilizlere karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı." (<http://millibirlikruhu.wordpress.com/tag/kut-ul-amare> 04.05.2014)

²⁴ <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=329804> (18.05.2013)

özgünlükler çerçevesinde ve vatandaşlık esasına göre dağıtılması yerine etnik ve mezhebî kimlikler üzerinden dağıtılmasını istemektedir.

4. İslamofobi İçin Mezhep Çatışmalarını Malzeme Olarak Kullanma

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra İslam, batı için tehlike olarak görüldü. 11 Eylül'den sonra ise, Müslümanlar arasında yaşanan şiddet eylemleri ve iç çatışmaları İslam'a ve Peygamber'ine dayandırarak İslamofobi için malzeme üretilmeye çalışıldı. Batı'da İslam şiddet dini, Müslümanlar ise bu şiddetin aygıtları olarak takdim edildi. Böyle bir algı oluşturabilmek için İslamofobi sektörü oluştu ve bu İslam korkusu, çeşitli film, video, sahte internet siteleri ve medya yoluyla sürekli canlı tutulmaya çalışıldı. Böylece İslam ve Müslümanlar, çatışmacı ve şiddet yanlısı gösterildi. Uluslar arası İslamofobi sektörlerince İslam hakkında yaratılan korku, İslam'a, onun kitabına, peygamberine, inananlarına, kültürel, dinî ve tarihî değerlerine karşı saldırılar için haklılık gerekçesi gösterildi. Orta Doğu'daki İslam kültürünün muhalledatı olan tarihî eserlerin ve kütüphanelerin tahribi, talan edilmesi ve çalınmasına göz yumuldu, hatta buradaki İslamî hafızayı yok etmek için, etnik ve mezhep çatışmaları perde arkasından desteklendi; onunla da yetinilmeyerek yaygınlaşması ve derinleşmesi için gizliden gizliye ve açıkça çaba gösterildi. Bugün Suriye'de devam eden iç savaşta yaşanan "kültürel soy kırımı", ne Birleşmiş Milletler ne de İslam Konferansı Teşkilatı ciddi bir tepki gösterebildi. Batı medyasında ve araştırmalarda Orta Doğu'nun Balkanlaştırılmasından veya Lübnan'a dönüştürülmesinden ciddi ciddi bahsedilmeye başlandı.²⁵

Batılı medya mezhebî kutuplaşmayı, İslamofobi'yi canlı tutmak için kullanılmaktadır. Hatta İslam'ı mezhepler üzerinden çatışmacı ve dağınık bir yapı olarak göstermeye çalışmaktadır ve müslümanlar arasındaki çatışmalardan hareketle, İslam'dan, korkulanın ötesinde nefret edilen bir olgu olarak bahsetmektedir. İslam ile ilgili bu algı en eğitimlisinden sıradan insanlara varıncaya kadar tamamının zihinlerine kazınmak istenmektedir.

5. Uluslar Arası Güç Odaklarının Mezhep Çatışmalarını Kendi Çıkarları İçin Kullanmaları

Irak'ın çeşitli bahanelerle işgali, Müslümanların modern tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Artık İslam dünyasında İslamcı uyanış, yerini Şîi uyanışa veya yükselişe bırakmıştır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın oğlu Veli Nasr'ın *Şia'nın Uyanışı (The Shia Revival)* adıyla yazdığı kitabında bunun tarihsel temellendirmesini yapmış ve uluslar arası medya tarafından bütün batı kamuoyuna tanıtılmasını sağlamıştır. Irak'ın işgaliyle birlikte İslam dünyasında eskiden beri var olan ama bazı istisnalar dışında Müslüman halkın birbirini katletmesine kadar varmayan mezhepçilik, iç çatışmaların malzemesi yapılmak istenmektedir. İkinci binyılın Şîiliğin binyılı olacağı, Orta Doğu'nun geleceğini mezhep çatışmalarının belirleyeceği iddiaları ortaya atılmıştır. Bu iddia, müslümanlar arasında bir çatışmayı senaryo

---

²⁵ International Crisis Group, *The Next Iraqi War? Sectarianism and Civil Conflict*, s. 18.

---

olarak önümüze koymaktadır.

Şîf-Sünnî çatış(tır)ması senaryosu güç odakları tarafından aşama aşama sahnelenmektedir. Bir tarafta güçlü bir Şîf cephe, diğer tarafta bu Şîf cephe- nin karşısında Selefi cephe bulunmaktadır. Bu o kadar farklı şekilde internet ortamlarında ve diğer bazı görsel basında inceden inceye işlenmektedir ki Google'da her hangi bir dilde Şîf-Sünnî ayrışması/çatışması veya mezhepçilik (Sectarianism/İslamic Secterianism) kelimesi tarandığında onlarca kitap ve rapora, yüzlerce makale ve köşe yazılarına, web sayfalarına ve görsel medya malzemesine rastlamak mümkündür.

E. MEZHEPÇİLİK TEFRİKASI VE MEZHEP ÇATIŞMASI SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ İÇİN BAZI ÖNERİLER

Müslümanları için bir kansere dönüşen bu mezhepçilik tefrikasının ve bundan kaynaklanan mezhep çatışmalarının önüne nasıl geçilebilir? Bunu bütün yönleriyle ortaya koymak başka bir tebliğin konusudur. Ancak burada bazı çözüm önerileri sunmak istiyorum:

1. Orta Doğu'da ve diğer bölgelerde Müslümanlar arasında yaşanan çatışmaları, sırf inanç ve düşünce farklılığından kaynaklanan mezhep çatışmasına indirgemek doğru değildir. Bunlar mevcut devletler arasında ulusal ve uluslar arası siyasî üstünlük sağlamaya ve ekonomik çıkar sağlamaya yönelik çıkar çatışmalarıdır. Uluslar arası güç odakları, denge politikası gereği, bazen Şîfleri bazen Sünnileri desteklemektedir. Bununla birlikte bu çatışmalar, dış dinamiklerden ziyade iç dinamiklerin sonucudur. Dolayısıyla Müslümanlar arasındaki mezhep çatışmalarının önüne geçebilmek için İslam dünyasında, öncelikle üretimi artırmak, dışa bağımlılığı azaltmak, yönetim süreçlerine bütün kesimlerin katılımını sağlamak, refahı yükseltmek, kalkınmayı hızlandırmak, adaletli bir gelir dağılımı sağlamak, hukuka saygıyı ve güveni artırmak son derece önemlidir. Toplumsal ve siyasi düzen bu kurallara göre işlerse, hak arayışları güç kullanarak ve çatışarak değil hukukî yollarla olacaktır.

2. Mezhepler siyasî, toplumsal, beşeri, etnik ve dini boyutları olan karmaşık bir olgudur. Mezhep gerçeği, tarihte olduğu gibi bugün de vardır, yarın da var olacaktır. O, asla görmezden gelinemez ve ihmal edilemez. Burada kişilerin özgür iradelerine ve seçimlerine saygı duymak gerekir. Kim hangi mezhebe mensup olmak isterse ona tabi olabilir. Kimse mezhebi ve meşrebi yüzünden tahkir edilemez ve suçlanamaz. Yeter ki mezhebe mensup olmak, başka mezheplere baskı yapmasın ve güç kullanmasın; başkalarının zaaf noktalarını istismar ederek kendi inancını kabul ettirmek şeklinde istismarcı propagandaya başvurmasın. Dolayısıyla bugün sorun haline gelen ve mücadele edilmesi gereken mezhep veya mezhep mensupları değil mezhepçiliktir. Mezhepçilik mezhepler arası kutuplaşmaya sebep olmakta, kutuplaşma arttıkça çatışma ihtimali artmaktadır.

3. Modern dönemde ulus devletler ve krallıklar, tektipleştirmeyi hedef-

---

leyen toplum mühendisliği projelerinde İslamcılık veya mezhepçilikten yararlanmaktadır. Her hangi bir etnik kimlikle birleştiğinde veya onun yapışık karakteri haline geldiğinde, mezhepçilik, daha yıkıcı ve daha çatışmacı bir hal almaktadır. Bu kaynaşma, klasik mezheplerin yapısında ve söyleminde büyük değişimlere sebep olmaktadır. Hatta bugün İran, Irak, Suudi Arabistan, Suriye ve Türkiye’de siyasî arenada mezhep olgusu, önemli bir aktör ve meşruiyet aracı haline gelmişlerdir. Siyasî partilerin veya yönetimlerin dinî ve mezhebî kimlikler üzerinden siyaset üretmeleri ve meşruiyet kazanmalarının önüne geçebilmek için, demokrasi kültürünün geliştirilmesi ve baskıcı olmayan liberal bir laiklik anlayışının güçlendirilmesi önemli bir çözüm olacaktır.

4. Farklı milletlerin dindarlıkları birbirinden farklı olabilir. Hatta Sünnilik ve Şiilik algısı dahi, dönemden döneme ve toplumdaki farklılıklardan farklı olabilir. Ancak bu onların Sünniliğini veya Şiiliğini daha kıymetli kılmaz. Hiçbir mezhep veya dinî-politik hareket, bütün dönemlerde ve bütün fikirleriyle doğru veya yanlış değildir. Dışlayıcı ve zihinler üzerinde baskı kurucu oldukları sürece bu yapıların birbirinden farklılıkları yoktur. Laik ve demokratik bir hukuk devletinde, bunlardan birisine ve onun inançlarına ayrıcalık tanımak yerine her birinin fikir özgürlüğünü, din ve inanç özgürlüğünü yaşama hakkını korumak esas olmalıdır. Mezhep kutuplaşması veya çatışması sorunu, birbirine muhalif iki mezhepten birini diğerine tercihle çözülemez. Özellikle siyasî çıkar elde etmek veya iktidar olmak için mezhep temsilcileri ile onun bütün mensuplarının oyunu pazarlık yapmak veya aynı dinî-toplumsal hareketin bir grubunu düşman ilan etmek diğer bir grubunu dost edinmek toplumda bölünmeyi ve kutuplaşmayı artırmaktadır. Bu sebeple, toplumu kutuplaştıran ve dinî kimlikler üzerinden siyaset yapan tutum ve eylemleri engelleyecek bir hukuka ihtiyaç vardır.

5. İslam ile onun yorumu durumunda olan mezhepler arasındaki ilişkinin yeniden belirlenmesi, bu yapıların çatışmacı bir zihniyete kaymalarını önleyecektir. Çünkü din ile mezhebi aynileştirmek veya mezhepleri dinin temsilcileri olarak görmek günümüzdeki çatışmaların önemli sebeplerinin başında gelmektedir. Mezheplerin tarihsel süreçte oluşturduğu Kur’an, peygamber ve tarih algısı eleştiriye açıktır. Özellikle İslam’ın tarihi ve Müslümanların tarihi arasındaki ilişki ve farklar, dinle mezhep arasındaki ilişki ve farklar eleştirel bir yolla incelenerek elde edilen bulgular eğitime konu edilmelidir. Bunun başarılabilmesi, mezhep merkezli eğitim ve öğretim yaklaşımıyla değil mezhepler üstü İslam odaklı bir ilahiyat eğitimi ile mümkündür.

6. Kur’an ile Müslümanlar arasındaki diyalog ve iletişimi engelleyen mezhebî metinlerin ve bunun etrafında oluşan mezhepçi duygusalılık ile kültürel bilincin ciddi bir şekilde eleştirisinin yapılması kaçınılmaz bir hal almıştır. Bunu aşmanın yolu, dinin iki ana kaynağı akıl ve Kur’an ile Hz. Peygamber’in sahih tecrübesine itibarını yeniden kazandırarak, her mezhebin kendi kaynaklarını ve kültürünün özeleştirisini yapmasına imkan tanımadır. İslam mezhepleri arasındaki diyalog ve iletişimi engelleyen, mezheplerin klasik ve modern kaynaklarında egemen olan birbiri hakkında

---

dışlayıcı, tekfir edici, küçük düşürücü, aşağılayıcı din söylemlerine son verilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü klasik kitaplardaki mezhep odaklı bilgiler ve bunlar üzerine kurulu mezhebî eğitim sistemi, kişilerin kendi kararlarını aklî muhakeme yoluyla almayı engellemekte, eleştiri yeteneğini dumura uğratmakta, birey bilincini, eleştirel yaklaşımı ve mezhepler üstü düşünmeyi yok etmektedir. Bu da Şifî ve Sünnîlerin yakınlaşmasını ve mezhepler üstü azamî İslamî müştereklerde buluşmasını engellemektedir. Tefrikayı önlemek için mezhepler öncesi İslam'ın tarihsel gerçekliğine dönmek; Kuran ve aklı esas alarak İslam'ı günümüz ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlamak şarttır. Bunu talep etmek farklılıkları ortadan kaldıran, ulusalcılığa endekslenen dizayn edici ve merkezîyetçi modernist bir tutum olarak algılanmamalıdır, aksine İslam düşüncesinde yenilenmeyi sağlayan içtihadî harekete geçiren, bireyin iradesinin mezhep taassubu ve baskısından kurtaran İslamî modernizm veya Yenilikçilik olarak görülmelidir. Ulus devletleri, her zaman mezhepler üstü bir tutum benimsemezler, tam tersine mezhepçi bir söylemi tercih ederler. Örneğin İran'ın Caferiliği, Suudi Arabistan'ın Selefilîği benimsemesi, Türkiye'nin Sünnîliği daha fazla desteklemesi gibi. Meselelere çözüm üretirken akılcılıktan, yenilenmeden, bireysellikten veya mezhepler üstü yaklaşımdan bahsetmeyi, başka bir dinin ve toplumun tarihinde üretilen ve İslam düşüncesinde delaleti olmayan yaklaşım biçimlerinden olan modern veya postmodern kategorisi ikileminde değerlendirmek ve bunlardan birisine dahil ederek çürütmeye çalışmak yanlıştır. İster modern yaklaşılsın ister postmodern yaklaşılsın, bu iki yaklaşımdan birisini kullanmak Müslümanlar arasındaki sorunların çözümünde yeterli olmayacak yeni sorunlar ortaya çıkaracaktır. Müslüman toplumlarda bireysel ve ahlakî dindarlığı ve de mezhepler üstü bakış açısını öne çıkarmak, tektipleştirmenin aksi bir iddiadır. Kendi sorunlarımıza kendi zaviyemizden, yani İslam nokta-ı nazarından bakmak gerekir. İslam düşüncesinde ortaya çıkan mezhepler ve bugün yaşamakta olanları, mezhep propagandasından, yani diğer mezhepleri dönüştürme fikrinden asla vazgeçmemişlerdir. Dolayısıyla günümüzde mezheplere postmodern yaklaşım, kendi içerisinde bazı çelişkiler taşımaktadır. Bir taraftan mezhepleri olduğu şekliyle kabul ederken diğer taraftan aşırı olanların baskı ve şiddete başvurmalarının, keyfi davranmalarının yolunu açmaktadır. Modernizmin getirdiği demokrasi, çok partili sistem, seçimle gelip seçimle gitme, hukuk devleti, hak dağıtımında fırsat eşitliği ve vatandaşlığı esas alma, din, vicdan ve fikir özgürlüğü gibi bazı değerlerin siyasî hayatta ve devlet yönetiminde hakim kılınması, mezhepler ve dinler arası gerginlikleri, nefreti ve düşmanlıkları sona erdirecektir. Ayrıca özgürlükçü bir laiklik anlayışı, ulus devletlerinin mezhepçilik yapmasının da önüne geçecektir.

7. Mezhep kardeşliği ve dayanışması yerine İslam kardeşliğinin güçlendirilmesine odaklanan, insanî ve İslamî değerleri çatıştırmayan bir eğitim anlayışı benimsenmelidir. Sivil toplum kuruluşları, ilim adamları, üniversiteler, Müslümanların kendi içinde ve diğer din mensuplarıyla yaşadıkları nefret, kin ve düşmanlığın sebepleri ve sonuçlarını araştırarak ciddi projeler yapılmalı ve bunun sonuçlarını çeşitli dillerde yayımlayarak görsel ve yazılı

---

medya yoluyla kamu oyuna mal edilmelidir.

8. Mezheplerin ortaya çıkmasında, çatıştırıcı ve ayrıştırıcı siyaset söyleminin önemli bir etkisi vardır. Bu sebeple Müslümanların ilk dönemlerde yaşanan siyasî tecrübenin etkisinde oluşan mezhepçi dil ve siyasî söylem gözden geçirilmelidir. Bu söylemin eleştirisini yapabilecek birey bilincinin güçlendirilmesi büyük bir önem kazanmaktadır. Eleştirel zihniyet zayıfladığı için ve birey bilinci kaybolduğu için, duygusallığın hakim olduğu mezhep kutuplaşması Müslüman toplumlarda hakim olmaya başlamıştır. İnanıqlarını dinin temel ilkelerinin aksine Müslümanlar birbirine karşı kin ve nefret doludur. Öbür taraftan her Müslümanın kendisini bireysel olarak sorgulaması gerekirken, tabi olduğu insanların yanlışlarını bile hikmet olarak algılayıp hiçbir şekilde eleştiriye tabi tutmadıklarını görmekteyiz. Bu tutumun, genel olarak İslam dünyasındaki mollaları, şeyhleri ve alimleri çepeçevre kuşattığını görüyoruz.

9. Mezhepler arasında İslam kardeşliğini ve dayanışmayı güçlendirecek örnek hal, tutum ve davranışlar öne çıkarılarak tefrika ve mezhepçilikle mücadelede ikna edici yeni yollar ve yöntemler bulunmalıdır. Çünkü Mezhepçilik, bugün ırkçılıktan daha büyük bir bela haline gelmiştir. Mezhep çatışmalarında kazanan hangi taraf olursa olsun, kaybedenler Müslümanlar olacaktır.

10. Günümüzde mezhep düşmanlığını yaygınlaştıran metinler sadece Arapça yazılmamaktadır. Yani sıra, bu konuda Farsça, Türkçe, Urduca, Peştuca, batı dillerinde ve mahalli dillerde de pek çok yayın bulunmaktadır. Şîî ve Sünnî toplumlari ve yazıldıkları dillerde modern metinleri araştıracak ve çözüm önerileri üretecek uzmanların yetiştirilmesi hayati bir önem kazanmıştır. Özellikle İslam dünyasında ortak araştırmalar yapmayı koordine edecek araştırma merkezleri açmak; Farsça, Arapça ve Türkçe bilen çok iyi araştırmacılar yetiştirmek acil ihtiyaç haline gelmiştir. Bunun başarılması için her mezhep mensubunun eğitim görebileceği ilmi kurumlara ve araştırma merkezlerine ihtiyaç vardır. Birkaç dilde eğitim verecek şekilde planlanması gereken bu kurumlar, İslam Konferansı Teşkilatı tarafından koordine edilebilir.

11. Tarihsel süreçte oluşan gelenekçi İslam anlayışları, Müslümanların daha önce karşılaştıkları çeşitli sorunları çözmek üzere üretilmiş tarihsel bakış açılarıdır. Bugün genç nesillerin karşı karşıya bulunduğu modern sorunlar, geçmişteki sorunlardan bütünüyle farklıdır. Ayrıca bu sorunlar için üretilen çözüm önerileri bugünün sorunlarını çözmekte yetersizdir. Müslüman araştırmacılar ve eğitimciler, genç nesillerin mezhebî baskılara direnişini, buyurgan bir dile karşı tepkisini dikkate almalı; bireyselliği öne çıkaran yeni yorumlar ve yeni bir din dili üretmenin yollarını bulmalıdırlar. Bu dili, nefret ve düşmanlık aşıl原因 geleneksel Sünnî ve Şîî din söylemiyle üretebilmek mümkün değildir.